

G. V. F. HĒGELIO FILOSOFIJA IR ŠIUOLAIKINIS ŽMOGUS

Audrius Matikiūnas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto III kursas
Tel. (+370 601 97032)
El. paštas aumatik@stud.mruni.lt

Pagrindinės sąvokos: Švietimo epocha, ekspresyvizmas, Romantizmas, dvasia, sintezė, protestas.

Santrauka

Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis (1770, -, 1831) – vokiečių filosofas, priskiriamas idealistams. Jo sumodeliuota sistema apima absoliučiai viską. Hėgelio tikrovė yra apimta absoliučios dvasios. Viskas prasideda ir baigiasi absoliučioje dvasioje. Žmogus yra būtybė, realizuojanti absoliučios dvasios veiksmus. Šiame straipsnyje analizuojamos monumentalios Hėgelio filosofinės sistemos intelektualinės ištakos, parodomas jos santykis su švietimo epochos bazinėmis idėjomis. Šiame tekste taip pat aptariamos kelios paties Hėgelio filosofinės tezės, kurios daugiausiai susijusios su ontologiniais klausimais. Straipsnyje remiantis Ch. Taylor idėjomis analizuojama dabartinė visuomenė, jos problemos, ištakos ir egzistencijos santykis su Hėgelio intelektualiniu paveldu. Viso darbo tikslas nustatyti Hėgelio filosofinės sistemos ir šiuolaikinis visuomenės santykį. Siekiant užsibrėžti tikslo bus siekiama surasti pagrindines takoskyras bei galimus sąlyčio taškus tarp hėgeliškosios filosofinės sintezės ir objektyvizmu pagrįstos modernios visuomenės bei protesto prieš ją formas.

1. ĮŽANGA

Hėgelis savo sudėtingoje ir išsamioje filosofinėje sistemoje sugebėjo suderinti dvi šiuolaikinei civilizacijai itin reikšmingas tendencijas: mąstymo ir jausmingumo. Todėl siekiant suvokti, kodėl hėgeliškoji mintis yra aktuali dabar ir bus tokia ateityje, reikėtų pradėti nuo minėtų tendencijų identifikavimo.

Abi šios tendencijos susiformavo XVIII a. pabaigoje, tuometėje Vokietijoje kaip reakcija į prancūziškąsias švietimo epochos idėjas, o vėliau jos inspiravo Romantizmo atsiradimą.

Pirmoji iš jų – ekspresyvizmas, išskyla su „Audros ir veržimosi“ (vok. *Sturm und Drang*) sąjūdžiu. Ši idėja atskleidžiama ir išplėtojama Herderio darbuose [1].

Ekspresyvizmas gali būti suvokiamas kaip protestas prieš žmogaus kaip subjekto ir kartu kaip mokslinės analizės objekto sutapatinimą Švietimo epocho-

je. Labiausiai kritikuojamas buvo žmogaus kaip subjekto, valdomo egoistinių aistrų, vaizdinys. Toks žmogus traktuoja gamtą ir visuomenę tik kaip savirealizacijos priemones, kurios neturi jokios vertės pačios savaime, o vertę įgyja tik būdamas naudingos asmens siekiams įgyvendinti.

Herderis ir kiti išplėtojo alternatyvų požiūrį, kuriame žmogus tampa „ekspresyviuoju objektu“. Žmogaus gyvenimas, remiantis šiomis pažiūromis, buvo matomas kaip meno kūrinio analogas, kuriame dalys ir aspektai randa savo tikrąją reikšmę tik santykiuodamos su kitomis dalimis ir aspektais. Žmogaus gyvenimas išsiskleidžia iš tam tikro branduolio (temos ir inspiracijos).

Vadovaujantis šiuo, „ekspresyviojo objekto“, požiūriu Švietimo epochos analitinis žmogaus mokslas buvo tik savęs pažinimo „parodija“ [1] ir vienas skausmingiausių subjekto savęs paties iškraipymo būdų. Žmogaus, sudaryto iš skirtingų elementų (mąstymo – jausmingumo, sielos – kūno ir pan.), matymas neleidžia pamatyti gyvenimo kaip išraiškos vienovės. Toks egzistencinis dvilypumas verčia gyventi remiantis įvairiomis dichotomijomis ir žmogus yra priverčiamas ar prisiverčia numalšinti būties išraiškos vieningumą.

Toks mokslas ne tik suskaido žmogaus gyvenimo vienovę, bet ir izoluoja individą nuo visuomenės ir gamtos. Ekspresijos vaizdiniai esminga buvo ne tik tai, kad buvo sukurtas modelis, pagrindžiantis ir akcentuojantis žmogaus gyvenimo vienovę, bet ir nurodymas, kad žmogus savirealizaciją pasiekia tik ekspresyvia veikla. Šis požiūris į žmogaus išraišką susiformavo tuo laikotarpiu, kai menas buvo pradėtas traktuoti kaip tobuliausia žmogaus veikla ir vienintelė savirealizacija. Pastaroji koncepcija itin prisidėjo prie modernios civilizacijos susikūrimo [1].

Šie du ekspresyvumo modeliai buvo sujungti į vieną: tik todėl, kad žmogus pasiekia aukščiausią savirealizacijos laipsnį ekspresyvioje veikloje, žmonių gyvenimai gali būti vieningomis išraiškomis.

Tačiau žmonės yra ekspresyvios būtybės ir dalyvaudami kuriant kultūrą, o ji išlaikoma ir puoselėjama tik bendruomenėje. O pastaroji taip pat turi savo atskirą išraišką. Todėl, kaip ir atskirą žmogų, būtų nekorektiška traktuoti visuomenę kaip instrumentą ar priemonę, individų įsteigiamą tik tam, kad būtų lengviau pasiekti savo tikslus, kaip buvo teigiama Švietimo epochoje.

Herderis oponuoja tokiai pozicijai teigdamas, kad Tauta tai tam tikros kultūros, kurios nariai gali izoliuotis nuo jos, tačiau to rezultatas būtų dalies tapatybės praradimas, nešėja. Herderis manė, kad kiekvienas žmogus turi ypatingą „pagrindinę temą“ ar išraiškos būdą, kurie niekada negali būti paprastai pakeisti tiesiog mėgdžijant kitų žmonių ar tautų išraiškos būdus.

Ekspresyvizmas taip pat nesuderinamas su ankstyvojo švietimo požiūriu į žmogaus ir gamtos santykį. Vienas iš pagrindinių Švietimo epochos teiginių buvo tas, kad žmogus – tai dvilypės prigimties subjektas, sudarytas iš dviejų elementų. Tačiau, anot Herderio ir kitų ekspresyvistų, žmogus nėra ir negali būti tiesiog sujungtas fizinis kūnas ir protas. Žmogus tai ne dviejų priešingybių sąjunga, o vieninga abiejų elementų išraiška. Tačiau žmogus kaip kūniška būtybė sąveikauja su visa visata, todėl ši sąveika turi būti mąstoma išraiškos kategorijomis. Vadinasi, gamtos sutapatinimas su įvairių objektų rinkiniu atskleidžia pasirinkimą ignoruoti gerokai platesnį kontekstą, „srūvantį“ pro mus, ir kurio dalimi mes esame. Būdamas ekspresyvia būtybe žmogus turi stengtis atstatyti bendra-

vimą su gamta, kuris buvo nutrauktas analitiško, objektyvizuojančio Švietimo epochos mokslo.

Tai viena iš reakcijų į Švietimo epochos idėjas, dariusių įtaką hėgeliškosios visa apimančios filosofinės sistemos formacijai. Toliau aptariama antroji.

Jeigu žmogus traktuojamas kaip viena iš objektyvizuotos gamtos dalių, tada jo veiklos motyvai turėtų būti aiškinami kaip įvykiai, o ne veiksmai. Tie, kurie pritarė gamtos ir žmogaus objektyvizavimui, teigė, kad žmogaus susiejimas su įvykiu nėra nesuderinamas su asmens laisve, tačiau radikalesnės laisvės formos šalininkai su šiais teiginiais niekaip negalėjo sutikti. Anot jų, moralinė laisvė reiškia, kad sprendimai turi būti priimami nepaisant jokių polinkių ar išankstinių nusistatymų, pasirinkimas gali būti motyvuojamas tik moraliniu teisingumu. Žinomiausias šio požiūrio atstovas buvo vokiškojo idealizmo atstovas Imanuelis Kantas.

1. HĖGELIS IR ROMANTIZMAS

Hėgelio pateikta filosofinė sintezė buvo fundamentalios romantikų ambicijos realizacija. Iš pradžių tai gali pasirodyti stebinančiu dalyku, nes Hėgelio niekas neįvardija romantiku ir jis dažniau nurodomas kaip aštrus ir nuoseklus romantizmo kritikas.

Tačiau šis paradoksas gali būti greitai išsklaidytas, nes pilniausios racionalios autonomijos (kantizmo) ir didžiausios išraiškos vienybės (ekspresyvizmo) suderinimas buvo vienas iš pagrindinių Hėgelio filosofijos siekių. O šiuo siekiu jis nesiskyrė nuo savo amžininkų, t.y. jis buvo romantikas. Tačiau jį nuo kitų skiria tai, kad Hėgelis pasirinko kitą kelią.

Hėgelis teigė, kad Švietimo epochos „suskaldyta“ žmogų, visuomenę ar gamtą galima vėl gražinti į vieningą išraišką pasinaudojant racionalumu, t.y. kad sintezę įmanoma pasiekti per protą. Tai buvo kontroversius siūlymas, nes tam būtų reikėję išanalizuoti ir sudalinti realybę. Racionali idėja vertinama kaip iš prigimties susijusi su dalijimu ir išskyrimu. Norint baigtinį objektą sujungti su nebaigtiniu subjektu, rodėsi, tinkamiau pasikliauti intuicija ar ieškoti ekspresijos mene negu segmentuotame filosofijos diskurse.

Tačiau Hėgelis laikėsi savo. Jis aiškiai matė, kad mąstymo ir racionalumo atsisakymas reikš sintezės tarp laisvės ir išraiškos vienovės paieškos pabaigą. Todėl jis visuose savo apmąstymuose siekė žmogaus protą ir racionalumą patalpinti kaip mediumą tarp individo ir visatos taip sukuriant abipusės sąveikos kanalą.

Bet kodėl tada modernūs žmonės labiau linkę jausmingumą iškelti aukščiau už protą, kodėl pamirštos ne tik Hėgelio, be ir kitų romantikų idėjos? Atsakymas susijęs su tuo, kad modernios industrinės ir technologinės visuomenės raida sužlugdė visas ekspresyvistų vizijas apie žmogų sąveikaujantį su gamta ir gamtą kaip kosminės Dvasios išraiškos formą. Hėgelio vizija, nors racionali, formos atžvilgiu ir skvarbesnė savo išvalgumu, palyginti su amžininkų teiginiais, taip pat išnyko, nes buvo iš principo skirtingos kokybės, palyginti su įsivyravusia doktrina.

Žvelgiant iš šio žiūros taško romantizmas gali pasirodyti kaip trumpalaikė krizė, ištikusi gimstančią modernią visuomenę. Romantizmas buvo absorbuotas ir

pasitraukė iš viešosios erdvės. Lygiagrečiai socialinei absorbcijai įvyko ir intelektualinė. Nors mokslinis antrosios XIX a. pusės požiūris įtraukė daugybę ekspresyvistų ir romantikų išvalgų, tačiau filosofinės kategorijos, lėmusios jų atsiradimą, sunyko, todėl likusios idėjos dažnai tėra tik fiktyvios formos, galinčios būti pripildomos vienokio ar kitokio turinio priklausomai nuo susiklostančio vienokio ar kitokio intereso.

Taigi antroje XIX a. pusėje Europoje atsiradusi civilizacija pasirinko Švietimo epochos žmogaus modelį. Ir šis pasirinkimas iš dalies paaiškina hėgelizmo krizę.

Lygia greta su visuomenės raida hėgeliškąsias idėjas griovė arba, tiksliau, jų tiesiog nepaisė, šiuolaikinis mokslas ir jo raida. Anot Hėgelio empirinis mokslas savyje turėjo turėti „absoliutųjį“ arba visuminį mokslą. Tai reiškia, kad tokio mokslo rezultatas turi atskleisti koncepcijos struktūrą su tam tikra paklaida ar netikslumu priklausomai nuo, koku lygmeniu realybė tiriama. Tačiau tikslieji ir gamtos mokslai sugriovė ribas, kurias jiems buvo pastatęs Hėgelis savo sinteze.

2. HĖGELIS IR ŠIUOLAIKINĖ VISUOMENĖ

Tad ar galima teigti, jog dėl modernios civilizacijos, privertusios mus tapti pačiais save apibrėžiančiais subjektais su objektyvizuojančia pozicija gamtos ir socialinio gyvenimo atžvilgiu, Hėgelio ontologija daugiau nebėra gyva mąstymo galimybė?

Taip manyti reikštų ignoruoti tam tikras išsaugotas romantizmo epochos idėjų liekanas. Žinoma, modernūs žmonės mąsto apie save pirmiausia kaip individus su tam tikromis aistromis ir tikslais, o visuomenę mato kaip bendrą gamybą, mainų ir bendros pagalbos įmonę, sukurtą tam, kad būtų patenkinti tam tikri troškimai. Taigi svarbios visuomenės vertybės yra racionali organizacija, paskirstomasis teisingumas ir individualios nepriklausomybės apsauga.

Tačiau susiklosto paradoksali situacija, kai tie patys žmonės yra sukrečiami modernios visuomenės neadekvatumo jausmo, kuris kildintinas iš romantizmo protesto prieš objektyvizuotą žmogų. Jau nuo XVII a. visą laiką buvo skundžiamasi modernia civilizacija kaip banalia ir lėkšta. Įvairiais būdais visuomenės kritikai konstatavo modernios visuomenės išraišką „mirtį“. Visuomenė buvo rodoma kaip smaugianti ekspresyvią savirealizaciją savo konformizmu arba visur sklindančiu naudingumo reikalavimu. Jai buvo priskiriama kaltė už tai, kad pasaulyje visi veiksmai, objektai ir institucijos yra „vartojamos“, bet niekas neišreiškia to, kuo žmogus yra ar galėtų būti. Šis priešpriešos šaltinis atsirado ekspresyvizmo srovėje XVIII a. pabaigoje ir jos stiprumas iki šiol rodo modernios visuomenės egzistencinio saugumo stoką.

Šiai opozicijos srovei intuityviai pritaria daugybė šių laikų žmonių. Tai įrodo nuolatiniai neramumai ir agresijos protrūkiai, kurie taip būdingi mūsų amžiui. Gili ekspresyvistinė opozicija labai prisidėjo prie fašizmo iškilimo ir yra pagrindinė jaunų žmonių kovos prieš sistemą priežastis Vakarų valstybėse.

Taigi Hėgelio ontologijos užtemimo negalima taip paprastai paaiškinti modernios tapatybės įsisteigimu. Kaip jau pastebėjome, to neįvyko, nes kiekviena moderni tapatybė turi nemažai ir romantiškosios tapatybės savybių. Todėl klaus-

simas turėtų būti formuluojamas taip – kodėl tebetrunkantis romantinis protestas negali rasti filosofinės išraiškos Hėgelio vizijoje?

Iš dalies atsakymą sufleruoja pats klausimas. Hėgelis nešnekėjo apie protestą. Jo vizija buvo pasaulis, susitaikęs su kosmine Dvasia, o romantinė dvasia yra tikra tik būdama opozicijoje moderniai visuomenei. Ir jeigu žmogus, siekiantis ekspresyvios savirealizacijos, jautėsi atskirtas nuo istorijos eigos XIX a., tai kokioje tragiškoje situacijoje atsiduria šiuolaikinis žmogus? XX a. pradžioje filiteriška visuomenė galėjo pasiūlyti griežtai sutvarkytą socialinę sistemą, padedančią suvokti savo ribotumą. Tačiau uolus patogumų ieškojimas buvo nutrauktas groteskiško nežmoniškumo, o ne pajudėjimo link naujos ir aukštesnės kultūros. Ironiškiausia tai, kad pats romantinis protestas turi prisiimti atsakomybę už šiuos baisius vyksmus – fašizmas ir stalinizmas.

Todėl šiuolaikinis žmogus yra dažnai suviliojamas matyti istoriją kaip nenutrūkstamas skerdynes. Todėl jam gali būti labai sunku suprasti, kaip Hėgelis, taip pat stebėjęs istoriją kaip nuolatines skerdynes, nepaisant to vis dar matė istoriją kaip proto ir laisvės realizaciją. Taip yra todėl, kad mus nuo Hėgelio skiria istorinio optimizmo ir entuziazmo stoka.

Taigi ar savimi pasitikinčios ir augančios modernios visuomenės narys, ar jos byrėjimo liudininkas, žmogus, esantis romantizmo idėjų paveldėtojas, jaučia nuotolį ir atsiskyrimą. Jis negali matyti istorijos kaip išsirutuliojančios iš kosminės Dvasios ir kartu negali matyti gamtos emanacijos iš Dvasios. Didėjanti gamtos kontrolė ir besiplečiančios mokslo ribos išblaško pasaulio viziją kaip dvasinių jėgų pasireiškimą. Šis ekspresyvus panteizmas nustojo būti gyva galimybė, kai modernioji civilizacija apribojo save. Tačiau Hėgelio sintezė būtent ir buvo pastatyta ant šio pagrindo. Jos tikslas buvo suderinti viziją, kad gamta yra Dvasios išraiška, su suprantamu kvietimu žmogui atkurti ekspresyvią vienybę su ja ir su racionalios autonomijos siekimu. Dvasia, ontologinis pasaulio pagrindas racionalioje būtinybėje, turi įgyvendinti šią sintezę. Tai garantuoja, kad žmogus gali atsiduoti vienovei su visuotinybe neprarasdamas savo racionalios laisvės. Tačiau jeigu ekspresyvus panteizmas nyksta, jeigu siekimas būti vienovėje su gamta nustoja būti prasmingas, tada išnyksta pagrindas ir tolesnė romantiųjų idėjų raida tampa nebeaktuali ir gana fiktyvi.

Todėl Hėgelio sintezė negali vadovauti romantizmo šalininkams dabar. Taip yra ne vien todėl, kad iš dalies ji yra pastatyta ant ekspresyvistų reakcijos į modernią tapatybę, kurią šiuolaikinė civilizacija linkusi apriboti vis labiau ir labiau, bet ir todėl, kad ši sintezė yra pastatyta ant pasenusios šios reakcijos modelio.

IŠVADOS

- G. V. F. Hėgelio filosofinė sistema susiformavo kaip Švietimo epochos idėjų kritika;
- G. V. F. Hėgelio filosofija – tai romantizmas, papildytas racionalumo iškelimu;
- G. V. F. Hėgelio suformuluota asmens ir visumos nuolatinio santykiavimo idėja yra kokybiškai skirtinga Švietimo epochos bazinėms idėjoms;

➤ Šiuolaikinė visuomenė ir jos egzistavimas yra pagrįstas Švietimo epochos idėjomis, todėl G. V. F. Hėgelio filosofinė sistema nedaro reikšmingos įtakos dabarties pasaulio raidai;

➤ Dėl Švietimo epochos idėjų ambivalentiškumo šiuolaikiniame pasaulyje aktyviai protestuojama prieš susiklosčiusią sistemą remiantis romantizmo idėjomis, tačiau G. V. F. Hėgelio filosofinė sistema, kuri priskirtina romantiniams, nėra aktuali šiuolaikinei visuomenei ir todėl tampa tik tyrimo objektu, o ne aktyviai ir tiesiogiai procesus įtakojančia pažiūrų visuma.

LITERATŪRA

1. Taylor Ch. *Hegel and Modern Society*// Cambridge: Cambridge Publishing, 1979.
2. Hegel H.G.W.F. Teisės filosofijos apmatai// Vilnius: Mintis, 2000.
3. Kunzmann P., Burkard F. – P., Wiedman F. Filosofijos atlasas// Vilnius: Alma littera, 2000.
4. http://lt.wikipedia.org/wiki/Georgas_Vilhelmas_Frydrichas_H%C4%97gelis
5. <http://filo.web1000.com/istorija/ozolas/strp/32.htm>
6. <http://www.philosophypages.com/ph/hege.htm>

G. W. F. HEGEL AND THE CONTEMPORARY MAN

Audrius Matikiūnas
Mykolas Romeris University

Keywords: *Enlightenment, expressiveness, Romanticism, spirit, synthesis, protest.*

Summary

G. W. F. Hegel is one of the most famous philosophers of idealistic trend who developed a blanket philosophical system. His philosophical synthesis took up and combined two trends of thought and nature – expressiveness and freedom. Those two trends were developed in late – eighteen – century Germany.

G. W. F. Hegel built his theory on those two tendencies and tried to create his personal one by combining man and the universe by putting humans bind between them. That was a challenge and G. W. F. Hegel overcame that and constructed his blanket philosophical system that was one on hand romantic protest against the ideas of Enlightenment but on the other hand it was a system because of the role of the mind.

Modern society is based on the ideas of the Enlightenment. Because of that the ideas G. W. F. Hegel couldn't be implemented in the life of the contemporary man and it can't be used in the romantic protest against the reality because these ideas are not based on the protest and confrontation.

